

Morális dilemmák a veszélyek kivédését és szűkös erőforrások elosztását illetően

Az új típusú koronavírus elterjedése az egészségromlás és az élet elvesztésének lehetőségén túlmenően számos fenyegetésre és kihívásra világított rá a szabadságjogok állami beszűkítésének lehetőségétől elkezdve az ellátási láncaink sérülékenységén át egészen a gazdasági krízisekig. Ezeknél kevésbé vannak szem előtt, de nem kevésbé jelentősek a kockázatok és a válságok kezelésének módjával felbonthatatlanul kapcsolatban álló erkölcsi kérdések. Hogy messzebbre ne menjek, sajtóhírek szerint sajnos több országban is valóra vált az a veszély, hogy nem részesülhet mindenki a szükséges kezelést biztosító feltételekben azok behatárolt mennyisége miatt. Adja magát a kérdés: mi alapján különböztessünk? A túlélési esélyek önmagában véve tényleg megmentésre érdemesebbé tesznek valakit másoknál? Nem jelenti ez egyenlő értékű emberi életek rangsorolását, illetve lefokozását? Az alkalmazott etikának kell választ találnia ezekre a nehéz, kínzó kérdésekre. Nem megnyugtató választ, hanem rosszat a még rosszabbak helyett. Gyakorta vádolják az etikát, hogy ezek csak kiélezett, a való életben soha fel nem merülő, nem életszerű gondolat kísérletek, amelyekkel igazából nem is érdemes foglalkozni. Sajnálatos módon a koronavírus okozta megbetegedések testközelségbe hoztak ilyen kérdéseket, rámutatva az ezirányú kutatások állandó időszerűségére, hiszen ezek bármikor elkerülhetetlenül nehéz döntések elé állíthatják az embereket. Ezen döntésekre adható lehetséges válaszok közül ismertetek néhányat a terjedelmi korlátok miatt pusztán dióhéjban, felsorolás-szerűen.

A deontológiai vagy kötelességelvű, más néven erényetikák azt vallják, hogy a cselekedet önmagában véve erényes vagy nem, igazságos vagy igazságtalan, értéke nem a következményeinek tulajdonítható. Ezzel szemben a konzekvencialista vagy következményetikák azt vallják, hogy a cselekedeteink helyessége annak következményein, azok hasznosságán méretek meg. Ha az erőforrásokból (például egy életmentő kezelésből) nem lehet mindenkit részesíteni, akkor két út kínálkozik: mindenkit egyenlően rosszul kezelünk és nem teszünk jót senkivel, vagy pedig feladjuk az egyenlőség követelményét a hatékonyság érvényre juttatása érdekében. A szakirodalom a lefelé egyenlősítés kifogása (*levelling down objection*) néven ismeri azt az egyenlőség önmagától önmagáért való érték mivoltát megkérdőjelező ellenvetést, amely szerint, ha az egyenlőség fontos, akkor nem lehet problémánk az egyenlő nyomorral, az egyformán rossz bánásmóddal

sem. Azonosat azonosan, a különbözőket pedig különbözően kell kezelni; így hangzik az Arisztotelésznek tulajdonított maxima. (Ez a megfogalmazás így szó szerint nem található meg a Nikomakhoszi Etikában, de adható ilyen értelmezés. Hozzáteendő, hogy a kettő közötti eltérés fokának megfelelő arányban eltérően kell kezelni őket.) Ez kétségkívül észszerű szabály, hiszen nem volna észszerű azonos dolgokat különböző módon kezelni.

Igen nehéz magas absztrakciós szinten megválaszolni azt a kérdést, hogy mi számít azonosnak, és mi különbözőnek. Tehát ez önmagában véve még nem igazít el bennünket, nem segít hozzá a döntéshez. Bizonyos filozófiai nézetek megkísérlik összeegyeztetni e két igen fontos szempontot, a hasznosságot és az egyenlőséget, ezekben az egyenlőség egyfajta mérceként szolgál. Ezek arra keresik a választ, hogy mely igények, szükségletek előbbre valók, jobbak vagy rosszabbak az egyenlőség szempontjából. A huszadik századig az egyetlen ilyen közvetítő elmélet az utilitarizmus volt, amely szerint a lehető legtöbb ember legnagyobb boldogsága számít. Az haszonelvűség is tartalmazza az egyenlőség elvét, mindenkinek a szempontjai szerepet játszanak a mérlegelésben és a döntés kialakításában, és azonos súllyal esnek latba. Ezen elgondolás embertelen, kontraintuitív implikációi széles körben és jól ismertek, elég ehelyütt a „hasznosságszörny” problematikájára és a gyakorlatba ültetés nehézségeire utalni.

A haszonelvűség egyeduralmának hanyatlása tudományos berkekben John Rawls főművének (Rawls 1971) megjelenésével vette kezdetét. Az igazságosság maximin elve John Rawls nevéhez köthető. A javak elosztásában jelentkező különbségek mindaddig megengedhetők, amíg azokból a rosszabb helyzetűek is profitálnak. Rawls elsősorban az államhatalmi berendezkedés kialakításának rendezőelveként alkotta meg a maximin elvet, más területen történő alkalmazhatóságával kapcsolatban kérdések merültek fel. A Nobel-díjas közgazdász, Harsányi János például azt az ellenvetést hozta, hogy ez azt jelenti, hogy két egyformán pneumóniás beteg esetén annak kellene adni az antibiotikumos kezelést, aki emellett még rákban is szenved, noha ez az életét csak kicsivel hosszabbítaná meg és sokkal kisebb örömrészt okozna számára. Rawls kantianus alapon haladja meg a haszonelvűséget és képviseli ezt a nézetet, mert szerinte ez biztosítja, hogy célként és ne eszközként kezelje az államhatalom az embereket. Mindezek mellett a maximin döntési szabály védelmében felhozható, hogy igazságos, mert egyhangúságot követel meg annak eldöntésében, hogy az adott egyenlőtlenség mindenki javát szolgálja-e, mindenkinek szava van, a haszonelvűséghez hasonlóan.

Az utóbbi évtizedekben utat tört magának a prioritarianizmus (*prioritarianism*), melynek legvehemensebb képviselője, Derek Parfit meghatározása szerint: annál előbbre való egy egyén vagy csoport juttatásokban részesítése, minél rosszabb helyzetben van. Ebből kifolyólag tehát több ember esetén a panaszok súlyosságát veszi figyelembe, és nem pedig

a számát, mivel akárhány kisebb súlyú panaszt megelőzhet az orvoslás sorrendjében kevesebb számú, ámde annál nagyobb méretű panasz. Mindez azt is jelenti, hogy ez az elv egy konkrét személy választásaiban is alkalmazható, másoktól függetlenül, mivel nem igényel másokkal történő összehasonlítást. Nem mellékes, hogy mivel az egyenlőséget nem veszi figyelembe, hanem csak mintegy előidézi azt, elkerüli a lefelé egyenlősítés kifogását.

Mint korábban említettem, tökéletes válaszokat nem adhatunk. Tudományos igényünk mindössze egy, az erkölcsi intuíciónknak lehető legnagyobb részben megfelelő, következetes és koherens megoldás kimunkálására szorítkozhat, és a véglegesség kívánalmával sem léphetünk fel. A téma határtalanul gazdagodó irodalma ugyanis nem annak jele, hogy a viták elcsendesedtek és nyugvópontra jutottak volna. Az igazságosság ügye mindig aktuális marad.

Irodalom

- Harsanyi, John C.: Can the Maximin Principle Serve as a Basis for Morality? A Critique of John Rawls's Theory in: *The American Political Science Review* Vol. 69, No. 2, pp. 594-606
- Rawls, John (1971): *A Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press. (1997): *Az igazságosság elmélete*. fordította Krokovay Zsolt, Budapest. Osiris.